

Judiths oma overleefde de oorlog

‘Ik pakte het leven weer op, ik moest wel’

De Joodse Hannah Koster-Souget was bijna 23 toen de oorlog uitbrak. Terwijl zij met haar verloofde Max naar Zwitserland vluchtte, kwamen haar ouders en twee zussen om in een concentratiekamp. Hannahs kleindochter Judith is nu 23. Ze wil dat het verhaal van haar oma niet wordt vergeten.

In een lommerrijke straat in Amsterdam-Zuid woont de 94-jarige Hannah Koster-Souget, moeder van drie, grootmoeder van acht en overgrootmoeder van vijf. Vorig jaar maart overleed haar man Max, met wie ze bijna 75 jaar samen was. Ze mist hem elke dag, ook al waren de laatste jaren erg zwaar omdat Max dementeerde. “Ik sprak wel met hem, maar hij zei niets meer terug,” zegt ze. “We waren heel hecht. We hebben zo veel meegemaakt. Ik hoop dat ik hier kan blijven wonen, ik wil niet naar een bejaardenhuis. Stil is het hier nooit, ik heb veel aanloop van de kinderen en kleinkinderen.” Op verzoek van één van die kleinkinderen, Judith, vertelt ze haar levensverhaal in een kamer vol geschiedenis. Opdat we niet vergeten.

Oma Hans – Hannah wordt sinds ze een klein meisje was ‘Hans’ genoemd – werd in oktober 1917 in Amsterdam geboren; haar vader was diamantklover. Ze leefden volgens de Joodse tradities en hadden het aanvankelijk goed thuis, tot er in 1929 wereldwijd een economische crisis uitbrak. Voor diamantklovers was er nauwelijks nog werk; haar ouders zouden uiteindelijk naar Antwerpen verhuizen waar het perspectief iets gunstiger was. Nadat Hans twee keer was blijven zitten op het gymnasium ging ze

naar de huishoudschool. Op haar zeventiende ontmoette ze Max, een arts in opleiding. “Met een groep meisjes ging ik een fietstochtje maken, daar was een nichtje van Max bij. Zij heeft ons aan elkaar voorgesteld. Vrouwen vielen altijd op hem. We waren na de oorlog eens in New York bij vrienden en gingen met een taxi ergens heen. Omdat we met z’n vijven waren, ging de gastvrouw op Max z’n schoot zitten en ze zei meteen: ‘Wat heb jij een mooie ogen.’ Max had mooie ogen, ja. Ik was heel verliefd.” Na de huishoudschool werd ze verpleegster in opleiding in het *Nederlands-Israëlitisch Ziekenhuis* op de Nieuwe Keizersgracht. “Mijn moeder was verpleegster geweest en omdat ik niet wist wat ik wilde worden, zei ik maar: ‘Ook verpleegster.’ Ik heb er nooit spijt van gehad.” Het was een volksziekenhuis, voor de rijkere Joden waren er in Amsterdam twee kleine, chiquere ziekenhuizen. “Bij ons waren veel bedden. En arm dat die mensen waren! Er lagen vrouwen die voor de zoveelste keer zwanger waren en zelf een abortus hadden gepleegd met een breinaald. Die moesten tien dagen blijven liggen. Dat was hun vakantie! Hadden ze te eten.” In de jaren voor de bezetting werden geregeld Joodse vluchtelingen uit

Duistland opgenomen in het ziekenhuis. Van hen hoorde ze over Hitler en de Jodenhaat in dat land. “Eén meneer, hij heette Eichhorn geloof ik, kwam bij ons nadat hij een zelfmoordpoging had gedaan omdat hij niet in Nederland mocht blijven. Ik stond aan zijn bed en hij vroeg: ‘Waarom gaat u niet naar Amerika nu het nog kan?’ Hij was ervan overtuigd dat de Duitsers ook Nederland zouden binnenvallen.” “Waarom deed je dat dan niet, oma?” vraagt Judith. “We konden niet weg,” antwoordt ze. “We hadden geen geld.” Net als zo veel Nederlanders dacht ze ook dat het zo’n vaart niet zou lopen. En het wel mee zou vallen.

Op 10 mei 1940 vielen de Duitsers het ‘neutrale’ Nederland binnen. Oma Hans weet nog dat ze die ochtend vroeg met po’s in haar handen door de gang van het ziekenhuis liep. “Opeens hoorde ik bommen in de verte. *Schiphol* werd aangevallen. Ik schrok me wild en riep: ‘Het is oorlog!’ De anderen hadden dat helemaal niet door.” Vier dagen later probeerde ze samen met Max en zijn familie in IJmuiden op een boot naar Engeland te komen. “We kwamen er niet door, het was een en al chaos. We zijn teruggedrennen naar

en treinen: ‘Voor Joden verboden’.” “Wat voelde je toen, oma?” vraagt Judith. “Ik was een doziel mens,” zegt ze. “Je kon niet anders, anders werd je opgepakt.” Vanaf mei 1942 moesten de Joden zichtbaar een gele Jodenster op hun kleding dragen, een dikke maand later kwamen de oproepen voor *kamp Westerbork* vanwaar er tot september 1944 vrijwel wekelijks een trein naar de vernietigingskampen in Oost-Europa zou gaan rijden. “Maar dat wisten we natuurlijk niet. De naam *Auschwitz* zei ons nog niets. Ik weet wel dat veel mensen in de Joodse gemeenschap doodsbang waren en dat sommigen zich van kant maakten. Zo’n ster dragen was ook niet fijn. Maar ja, iedereen liep ermee.” Nadat de broer van Max ternaauwernood aan een razzia ontsnapte en naar Zwitserland wist te ontkomen, begon bij haar het idee te broeden om ook te vluchten. “Het werd link,” gaat ze verder. “We werden bang van die razzia’s. Na mijn wacht ging ik soms nog even naar Max, die een kamertje had bij zijn praktijk waar hij alleen Joodse patiënten mocht behandelen. Op een ochtend lag hij weer zó angstig in zijn bed. Die middag zei ik tegen zijn vader: ‘Ik ga ook naar Zwitserland!’ Ik zei maar wat,

‘We probeerden naar Engeland te komen. Maar het lukte niet.
Het was een en al chaos’

Amsterdam. Max en ik waren eigenlijk heel blij, we wilden helemaal niet weg. Je was hier gewend.” Het eerste bezettingsjaar veranderde er niet zo veel, weet ze nog. Maar langzaam verschenen er bordjes bij winkels, cafés, parken en op bussen, trams

ik wist ook niet hoe. Ja, onderduiken had ook gekund. Maar daar moest je mensen voor kennen.” Het was begin augustus toen ze vertrokken. Het enige wat ze meenam, was haar winterjas (waarin de vader van Max, die bonthandelaar was, in de ►

schouders dollars had genaaid) en haar enige zomerjurk. “Die jurk kon ik na de vlucht weggooien, ik had zo getranspireerd van angst dat hij uit elkaar viel.” Het artsendiploma van Max ging mee in een schoen – de afdruk van zijn voet daarop werd later vaak aan de kinderen en kleinkinderen getoond. Om hun vertrek zo geheim mogelijk te houden, nam ze alleen afscheid van haar jongste zusje Jetje. Oma Hans’ verhaal stokt.

krijgsgevangenen.’ We hebben op de smerigste plekken geslapen. Vaak wilde ik niet in die bedden liggen. Maar ja, we hadden vrijwel geen cent.” In het Nederlands gezantschap in Lyon werden ze herenigd met de ouders van Max, die buiten hun weten om ook op de vlucht waren geslagen. Er werd geregeld dat ze in een verhuiswagen achter de meubels over de Zwitserse grens zouden worden gesmokkeld. “Vlak voor de grens werden we echter

Montreux en genoten van de omgeving, ik had nog nooit zoiets moois gezien.” Om niet opnieuw van elkaar gescheiden te worden, trouwden ze in december 1942. Van een Joods-Nederlandse vrouw leende ze een bruidsjurk (“Die had ze tijdens haar vlucht meegezeuld in een koffer, ik snap nog steeds niet hoe.”), Max’ ouders waren van de partij en een prachtige villa aan het Meer van Geneve diende als locatie. “Het was een Joods meisjespensionaat, die mensen hebben zich enorm uitgesloofd. We waren de eerste vluchtelingen die trouwden. Maar ik kon er niet van genieten. Ik miste mijn vader en moeder vreselijk die dag.”

Max en Hans keerden eind 1945 terug naar Amsterdam, Nederland was in mei dat jaar bevrijd. Hans’ schoonouders waren er al en hadden hun oude zaak weer opgepakt. Ook hadden ze nieuwe woonruimte gevonden, Max en Hans konden voorlopig bij ze intrekken. “Hun eigen woning was ingepikt door de knecht,” vertelt ze. “Gelukkig was mijn schoonvader een slimme man en niet zachtzinnig. Op een dag kwam er een klant en die zei: ‘Wat mij nu is overkomen! Mijn vriendin heeft haar hoofd in het gasfornuis gestoken!’ Hij vroeg meteen waar zij woonde en heeft dat huis geconfisqueerd. Zo ging dat. Je moest wat.” Ze vond het in het begin erg vreemd om weer hier te zijn. “Moest ik naar de Sarphatistraat. Hoe kwam ik daar in godsnaam? Ik kende de weg niet meer.” Langzaam werd duidelijk welk lot de Joodse gemeenschap in Nederland had getroffen. Ruim honderdduizend van de 140.000 Nederlandse Joden hadden de oorlog niet overleefd. Slechts vijfduizend kwamen er terug uit de concentratiekampen. Hans hoorde van een bekende van haar ouders dat zij in 1943 naar Auschwitz waren gedeporteerd, waar ze werden vergast. “Mijn vader had de pech dat hij een blindedarmont-

steking had opgelopen. Hij lag in een katholiek ziekenhuis en ze zagen dat hij besneden was. Hij werd verraden. Ze hebben toen mijn moeder en mijn oudste zus ook thuis opgepakt.” Ook haar jongste zus werd het slachtoffer van verraad. “Ze had stiekem toch de tram genomen, terwijl ze haar ster verborg. Waarschijnlijk zag ze er te Joods uit en hebben mensen gezegd: ‘Dat is een Jodenkind!’ Dat gebeurde toen. Van Jetje heb ik eindeloos gedacht: misschien komt ze nog terug. Maar ze kwam niet terug.” Oma Hans zegt dat er geen woede of wrok in haar zit. “Ik heb daar nooit over nagedacht. Achteraf wordt gezegd dat de meeste Nederlanders zich niet zo goed hebben gedragen in de oorlog. Maar er zijn er ook die geweldige dingen in het verzet hebben gedaan.” Ze had na de oorlog wel andere dingen aan het hoofd. “Hoe geef je dat verdriet een plek? Ik heb er weinig over gepraat, maar heb het niet geheim willen houden. Max werd assistent-arts (hij zou zijn carrière beëindigen als een alom gerespecteerde hoogleraar Interne Geneeskunde, red.), we moesten alles opnieuw beginnen. Ik kreeg mijn kinderen. Je pakt het leven weer op, je moet wel. In de jaren na de oorlog droomde ik veel over die vlucht. Die

angst zit er nog steeds. En het verdriet ook. Maar Max heeft me geweldig geholpen. Hij kende mijn ouders en zussen ook. Elk jaar gingen we met de kinderen naar de herdenking in de Apollolaan. Die eerste jaren liep ik altijd te huilen, later niet meer. Hij heeft me gesteund. Zonder woorden.”

Hoewel Judith haar oma’s verhaal vaak heeft gehoord, is ze er elke keer weer stil van. Dit verhaal is ook háár geschiedenis. Ze kan zich niet indenken wat zij in haar oma’s situatie zou hebben gedaan. Evenmin kan ze zich indenken hoe zij zo’n verlies zou hebben gedragen. “Ik heb mijn ouders en twee broers gewoon bij me. Die te verliezen op zo’n onmenselijke wijze is onvoorstelbaar.” Walgelijk vindt ze de manier waarop haar familie werd verraden, maar ze is vol lof over wat haar grootouders hebben meegegeven aan de volgende generaties. “Dat je na zulke gruwelijkheden toch een toekomst hebt weten op te bouwen voor je kinderen en

kingsdag van de Shoah met tienduizend jongeren de dodenmars in tegengestelde richting, van de gaskamers naar *Auschwitz*. “In het Nederlands paviljoen zag ik de namen van mijn familie staan en ben ik ingestort,” vertelt ze. “Eén klein woordje op zo’n groot bord; meer is er niet van hen. Ik voelde verdriet, ongeloof en woede, maar ook trots. Trots dat ik daar in vrijheid kon staan. Trots op wat mijn grootouders hebben opgebouwd en trots op het leven dat ik leid. Mijn oma is, net als mijn andere oma overigens, een waanzinnig sterke en krachtige vrouw. Ik denk dat er weinig vrouwen zijn zoals die generatie overlevenden. Ze biedt me warmte, vertrouwen en geborgenheid.” Oma Hans hoort het in stilte aan. Al haar kleinkinderen heeft ze na hun Bar en Bat Mitswa meegenomen naar Israël, naar Yad Vashem, de nationale gedenkplaats voor de zes miljoen omgebrachte Joden in de Tweede Wereldoorlog. “Het is de moeite waard daar eens heen te gaan,” zegt ze. Alleen Judith is niet

‘Eén klein woordje op zo’n groot herdenkingsbord in Auschwitz; **meer is er niet van mijn familie**’

kleinkinderen vind ik heel bijzonder.” Enkele van die kleinkinderen zijn zich zeer bewust van hun Joodse identiteit. “Ik vind dat fijn,” zegt haar oma. “Ik heb mijn kinderen en kleinkinderen de Joodse tradities willen meegeven. Eten op vrijdag, ons Paasfeest. Ik nam ze mee naar de synagoge. Maar van mij mogen ze leven zoals ze zelf wensen.” Met een paar vriendinnen maakte Judith in 2010 een Joodse jongerenreis naar *Auschwitz* in Polen. “Die reis heeft mijn leven veranderd.” Ze liep op de herden-

geweest; Israël was in oorlog op dat moment. Ook zij vindt dat iedereen erheen zou moeten. “Ik schrik er soms van hoe weinig niet-Joodse mensen weten van de Holocaust. Ik was onlangs op de *Holocaust Memorial Day* op de VU en daar was een overlevende om vragen te beantwoorden. Er zaten daar ook geschiedenisstudenten, van wie je een zekere kennis verwacht. Maar als je hun vragen hoorde... Daarom vind ik het zo belangrijk dat mijn oma haar verhaal blijft vertellen.” ■

‘Van mijn zusje Jetje heb ik eindeloos gedacht: misschien komt ze nog terug.’
Maar ze kwam niet terug’

“Dit is het moeilijkste stuk voor mijn oma,” zegt Judith. Oma Hans: “Ik was dol op mijn jongste zusje. Ik zie haar nog staan in de ingang van het ziekenhuis. Ze moest zó huilen, verschrikkelijk. Ik heb haar nooit meer gezien...”

Vijf weken deden ze erover om in Zwitserland te komen. Eerst met de trein naar Antwerpen (ze hadden hun sterren van hun kleding verwijderd), waar Hans’ ouders voor valse papieren hadden gezorgd. Vandaar via het bezette Frankrijk naar Vichy Frankrijk, waar een Duitsgezinde, Franse regering de macht had. Ze reisden met de bus, per trein of te voet. “Telkens waren er mensen die ons begeleidden, ik herinner me niet meer hoe die werden betaald. Eén keer stapten we uit een bus en moesten we door een haag Duitse soldaten. Bang dat we waren! Gelukkig zagen we er niet héél Joods uit. We waren eindelijk in Vichy Frankrijk en ik dacht: nu zijn we vrij! Maar we kwamen een Rotterdamse jongen tegen, die zei: ‘Ze pakken hier alle Joden op om ze uit te wisselen tegen Franse

uit de wagen gezet. We zijn toen ’s nachts illegaal via allerlei bospaadjes te voet de grens overgestoken. We kwamen bij een dorpje waar kermis was. Een man kwam ons luid zingend tegemoet, hij was stomdronken. Hij heeft ons de weg naar de douane gewezen. Die douanier heeft nog soep voor ons gemaakt. Hoe ik me voelde? Dat kan ik niet beschrijven. We wisten niet wat de toekomst zou brengen.” Ze hadden geluk gehad: de Zwitsers hadden in de weken ervoor alle vluchtelingen teruggestuurd, maar vanwege de kritiek op dat beleid was de grens toevallig die ene week weer opengesteld. Waarna hij voor de rest van de oorlog weer gesloten zou worden. Minder was dat ze zich niet vrij konden bewegen. De vluchtelingen werden ondergebracht in kampen, de mannen gescheiden van de vrouwen. “Afen toe mocht Max me opzoeken, onder bewaking van een soldaat. Later werd het iets versoepeld, je had wel een briefje nodig als je wegging. Maar we waren zo jong, het kon ons niets schelen. En we waren samen. We zaten in de buurt van